

31 mart - azərbaycanlıların soyqırım günüdür

İKİ ƏSR DAVAM EDƏN GENOSİD

Gözü torpaqdan doymayan hətis, məkəli, qarıqan qonsulamız zaman-zaman başımıza fəlakətlər gətirib, səhət və kəndlərimizi talan edib, odlara qalayıb, xalqımızı süngüdən keçirib. Hət dəfə də bir vasitə kimi qəddarlıqda onlardan heç də gezi qalmayan ermənilərdən istifadə olunub.

İndi təqvimimizdə qata tənqə boyanmayan ayımız yoxdur: 20 yanvar 1990-cı il faciəsi, 26 fevral - Xocalı soyqırımı, 31 mart-azərbaycanlıların soyqırımı, 2 aprel 1993-cü il - Kalbəcərin süqutu, 8 və 18 may 1992-ci il - Şuşa və Ləcunin süqutu, 17 iyun 1993-cü il - Ağdərənin süqutu, 23 iyun 1993-cü il - Ağdamın süqutu, 23 və 31 avqust 1993-cü il - Füzuli, Cəbrayıl və Qubadlının süqutu, 18 sentyabr 1988-ci il - Xankəndinin ilhaqı, 2 oktyabr 1992-ci il və 30 oktyabr 1993-cü il - Xocavənd və Zəngilanın süqutu...

Dərdlərimiz danışmaqla qurtaran deyil. Publisist Vüqar Orxanın təqdimatında diqqətinizə verdiyimiz bu məqalə də bunu bir daha sübut edir.

Tarix boyu azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilmiş soyqırımı lap əvvəldən rus-erməni praktik işbirliyinin nəticəsi olub. Rusiya imperiyası bu yolla Cənubi Qafqazda möhkəmlənməyi, ermənilər isə Rusiyanın havadarlığına arxalanaraq tarixi Azərbaycan torpaqlarını ələ keçirməyi, bu torpaqlarda erməni dövləti qurmağı məqsəd güdüblər.

...Hələ 1721-ci ildə Qafqaza yürüşə çıxan və iki il sonra Azərbaycanın Xəzər yarımadası ərazilərini, o cümlədən Bakını işğal edən I Pyotr yerli əhalinin sərət müqavimətini görünə, "erməni kartını" işə salmış və azərbaycanlıların tarixi torpaqlarında, xüsusilə Bakı və Dərbənddə ermənilərin məskunlaşdırılması barədə göstəriş vermişdi. I Pyotrun xəlflərinə ünvanladığı tarixi vəsiyyət isə təkcə Rusiya imperiyasının deyil, nəticə etibarilə bolşevik Rusiyasının da Cənubi Qafqaz siyasətinin əsasını təşkil etdi. Həmin vəsiyyətə ilk əməl edən II Yekaterina 1768-ci ildə imperiyanın ermənilərə məxsusi hamiliyi barədə fərman verdi, 1802-ci ildə isə çar I Aleksandr Qafqaz çarşini A.Sisianova konkret təlimat göndərdi: "Ermənilər nəyin bahasına olursa-olsun Azərbaycan xanlıqlarının ələ keçirilməsində istifadə olunmalıdır". Bu, Rusiyanın Azərbaycan torpaqlarının işğalına başladığı dövr idi.

1813-cü ilin Gülüstan və 1828-ci ilin Türkmənçay müqavilələri ilə Azərbaycanın ikiye bölünməsi Şima-

li Azərbaycan torpaqlarının erməniləşdirilməsi prosesini sürətləndirdi. Türkmənçay müqaviləsindən dərhal sonra, 1828-ci il martın 21-də imperator I Nikolayın fərmanı ilə İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının ərazisində «Erməni vilayəti» təşkil edildi. Bu, tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaradılacaq gələcək Ermənistanın faktiki təməli idi. Buradaca bir faktı qeyd edək ki, həmin vaxtın rəsmi statistikasına görə, «Erməni vilayəti»nin mərkəzi olan İrəvan şəhərində 7331 azərbaycanlı, 2369 erməni yaşayırdı. Buna paralel olaraq Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci bəndinə əsasən, İrəvan 40 min erməni İrəvan, Qarabağ və Naxçıvana köçürüldü. Analoji proses XIX əsrdəki Rusiya-Türkiyə müharibələrinin yekununda (1829, 1878) də özünü göstərdi, Türkiyə ərazisində təxminən 85 min erməni köçürülərək sözügedən bölgələrdə məskunlaşdırıldı. Bu proses minlərlə azərbaycanlının doğma torpağından qovulması, qətlə yetirilməsi ilə müşayiət olunurdu.

XIX əsrin 2-ci yarısından ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırım təşkilatlanması və planlı siyasət kimi aparılmağa başlandı. Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan ərazisində «Böyük Ermənistan» dövləti qurmağı niyyətələyən ermənilər «Qnçaq» (1887-ci ildə Cenevrədə qurulub), Daşnakütən (1890, Tiflis), «Erməni vətənpərvərləri İttifaqı» (1895, Nyu-york) kimi siyasi-terror təşkilatlarını bu istiqamətə yönəldilər. Sözügedən təşkilatların fəaliyyət proqramında azər-

baycanlılara ardıcıl terror və qırğın aksiyaları həyata keçirmək əsas yer tuturdu. 1905-1907-ci illərin Rusiya inqilabı bu təşkilatların fəaliyyəti üçün «geniş imkanlar» açdı. İnqilabı qarşıqlıqdan istifadə edən ermənilər Bakı, Şuşa, Zəngəzur qəzalarında, Qarabağda kütləvi qırğınlar törətdilər. 75 azərbaycanlı kəndini talan etdilər. 1905-1907-ci il inqilabından sonra azərbaycanlıların deportasiyası və soyqırımı prosesi örtülü şəkildə davam edirdi. Bunu Rusiya imperiyasının o vaxtiki statistik məlumatları da təsdiqləyir. 1916-cı ildə nəşr olunan məlumatlara əsasən, İrəvan quberniyasının əhalisi 1830-1914-cü illər ərzində 40 dəfə artaraq, 570 min nəfər təşkil edib. Lakin bunun müqabilində bölgənin azərbaycanlı əhalisinin sayı cəmi 4,6 dəfə artmışdı. Hətta bu qədər sıxışdırılma və deportasiya müqabilində yenə 1916-cı ildə İrəvan əhalisinin təxminən 45 faizli, yəni 247 min nəfəri azərbaycanlılar idi.

1914-cü ildə başlanan I Dünya müharibəsi və onun gedişində Rusiyada baş verən inqilablar (1917-ci il) ermənilərin «Böyük Ermənistan» iddiası üçün əlverişli şərait yaratdı. 1915-ci ilin əvvəlində Türkiyənin şimal-şərq bölgələrinin (həmin ərazilər Türkiyənin Qafqaz qoşunları tərəfindən ələ keçirilmişdi) erməni əhalisi Osmanlı dövlətinə qarşı müharibəyə və türklərə qarşı kütləvi qırğınlara başladı. Bunun cavabında Osmanlı dövləti erməni əhalisinin ərazilərdən kütləvi şəkildə köçürülməsi barədə əmr verdi. Türkiyə ərazisindən erməni hərbi dəstələri ilə birlikdə İrəvan quberniyasına, Qarabağa və Zəngəzura böyük miqdarda erməni əhalisi də köçürülmüşdü. Rusiya ordusuna arxalanan ermənilər əvvəlcə Naxçıvanda və İrəvanda, ardınca isə Qarabağda, Azərbaycanın digər bölgələrində azərbaycanlılara divan tutmağa başladılar.

1917-ci ilin dekabrında Osmanlı dövləti ilə bolşeviklərin Zaqafqaziya Komissarlığı arasında bağlanmış Ərzincan barışığına uyğun olaraq Qafqaz cəbhəsindən çıxarılan rus ordusunu əvəz edən erməni hərbi birləşmələri faktiki başıpozuqluq şəraitində istifadə edərək yerli müsəlman əhalisinə divan tutmağa başladılar.

Noticədə hələ 1918-ci ilin martına qədər İrəvan quberniyasında 199 azərbaycanlı kəndi dağıdılmışdı. Bu ərazidə yaşayan 135 min azərbaycanlı türkiyənin bir qismi ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmiş, qalanları isə Osmanlı ordusunun nəzarət etdiyi ərazilərə qaçmağa məcbur olmuşdular.

Bu qırğınlara 1917-ci il dekabrın 16-da RSFSR Xalq Komissarları Soveti tərəfindən Qafqaz işləri üzrə fəvqəladə komissar təyin edilmiş Stepan

Şaumyan başçılıq edirdi. Şaumyana Cənubi Qafqazda sovetləşdirmə siyasətini həyata keçirmək və həmçinin də Türkiyədə rus ordusunun işğalı altında olan yerlərdə "Türkiyə Ermənistanı" yaratmaq səlahiyyəti verilmişdi. I Dünya Müharibəsinin gedişində baş verən dəyişikliklər də ermənilərin azgın planlarına uyğun idi.

Brest-Litovsk (mart 1918-ci il) sülh müqaviləsinin bağlanması nəticəsində Rusiya qoşunları işğal etdikləri Qars, Ərdəhan və Batumi tərk etmişdi. Bu ərazilər Türkiyəyə qaytarıldı. Öz növbəsində Türkiyə dövləti həmin vilayətlərin boşaldılmasını tələb etdi. İran və Türkiyə cəbhəsindən geri dönsən rus və erməni əsgərlərinin bir qismi Bakıda yerləşdirilmişdi. Şaumyan həmin qüvvələrdən azərbaycanlılara qarşı istifadə etmək qərarına gəldi. Həmin dövrdə isə Bakıda çox az sayda könüllü müsəlman əsgərləri var idi. Bu vəziyyətin özü də Şaumyana mənfur siyasətini həyata keçirmək üçün əlverişli imkan verirdi. Böyük qırğınlara başlamağa isə yalnız bəhanə lazım idi.

Nəhayət, bəhanə tapıldı. Müsəlman əsgərlərin Lənkəranda olan könüllülərə silah göndərmək istəməsi Şaumyana bu bəhanəni verdi. O, Lənkərana silah göndərilməsinin qarşısını almaq əmrini verdi. Başlanan atışmada ölənlər yaralananlar oldu. Şaumyan bu hadisəni bəhanə edərək ruslarla ermənilər azərbaycanlılara qarşı mübarizəyə sövq etdi və «sovet hökumətinə qarşı çıxan» azərbaycanlılara qarşı Bakıda görünməmiş qırğınlar başladı.

Martın 30-da səhər tezdən erməni-bolşevik birləşmələri şəhəri gomilərdən yayılma atəsinə tutdular. Bunun arxasında silahlı daşnaklar azərbaycanlıların evlərinə soxularaq amansız qətlərə tövdi. Martın 31-i və aprelin 1-də qırğınlar xüsusilə kütləvi şəkildə oldu. Üç gün ərzində Bakıda 17 min insan qətlə yetirildi. Şaumyan erməni-bolşevik dəstələri Bakı əhalisinin 400 milyon manatlıq əmlakını müsadirə etmiş, nüsəmanların çox ziyyətə gəlməsinə dəyərmişdi. Daşnak-bolşevik qüvvələri Təzəpir məscidini topa tutmuş, Bakının ən möhtəşəm memarlıq icarələrindən sayılan "İsmailiyyə"nin binasına od vurmuşdular.

Martın 30-dan aprelin 2-dək sürən qırğınlarda Şamaxı qəzasının 53 müsəlman kəndində ermənilər tərəfindən 8027 azərbaycanlı (onlardan 2560-u qadın, 1277-si uşaq idi) qətlə yetirilmişdi. Quba qəzasında 162 kənd darmadağın edilmiş, 16 mindən çox insanın həyatına son qoyulmuşdu. Lənkəranda, Muğanda minlərlə soydaşımız öldürülmüşdü. Ermənilər Dağlıq Qarabağda 150 azərbaycanlı kəndini tamamilə dağıtmış, Şuşada görünməmiş

qırğınlar törədilmişdi.

70 illik sovet ideologiyasının tarixşünaslığımıza tətbiq etdiyi "vətəndaş müharibəsi", "müsavatçılıq inqilabı qiyamı" kimi saxtalaşdırılan mart hadisələri bolşevik daşnak ittifاقının xalqımıza qarşı yeritdiyi növbəti soyqırım siyasəti idi. Bu qırğının təşkilatçısı S.Şaumyan RSFSR XKS-yə 13 aprel 1918-ci il tarixli məktubunda etiraf edərək yazırdı: "Bizim süvari dostoye edilən silahlı hücumdan biz bir bəhanə kimi istifadə etdik və bütün cəbhə boyu hücum etdik. Biz artıq 6 min nəfərlik silahlı qüvvəyə malik idik. Daşnakların da 4 min nəfərlik silahlı milli hissələri var idi ki, o da bizim səracəmimizdə idi. Məhz onların iştirakı vətəndaş müharibəmizə milli qırğın xarakteri verdi. Lakin onun qarşısını almaq mümkün olmadı. Biz bu işə şüurlu sürətdə getdik. Əgər azərbaycanlılar üstün gəlsəydilər, onda Bakı Azərbaycanın paytaxtı elan edilə bilərdi". Göründüyü kimi, azərbaycanlılara qarşı aşkar genosid həyata keçirən ermənilər Bakı da daxil olmaqla bütün Azərbaycanı özlərinin ərazisi etmək əzmində idilər...

Biz isə uzun illər bu gerçək tarixdən məlumatsız olmuşuq, saxta ideoloji ehkamlar və beynimizə yeridilən yalan tarix nəticəsində yaddaşımız uzun illər tamamilə yad istiqamətdə köklənib. Halbuki hələ 1918-ci il iyulun 15-də Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin yaratdığı Fəvqəladə Təhqiqat Komissiyası bu qətləmlərlə bağlı çoxsaylı sənədlər, materialları toplamışdı, 1919-cu ildə Xalq Cümhuriyyətinin parlamenti 31 martın azərbaycanlıların soyqırımını günün kimi qeyd olunması barədə qərar qəbul etmişdi.

Lakin 1920-ci ilin aprelində Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işləri də yarımqıç qoydu və Azərbaycan erməni-rus qüvvələrinin dəhşətli soyqırımının miqyasını dünyaya, beynəlxalq aləmə çatdıra bilmədi. Əvvəzində ermənilər istər dünyaya səpələnmiş böyük diasporu vasitəsilə, istərsə də Ermənistanın daşnak hakimiyyətinin əvəz etmiş sovet hakimiyyətinin (bu mənada onların mahiyyətə də bir fərq yox idi) təbliğat maşınının köməyi ilə qondarma «soyqırım» kampaniyasına geniş vüsət verdilər.

Azərbaycandakı 70 illik sovet tarixi isə bizi gerçək tariximizdən uzaq saldı. Hətta dəhşətli genosidın qurban olmuş minlərlə soydaşımızın uyuduğu qəbristanlığın üstünü betonlayaraq üstündə Kirovun möhtəşəm heykəlini qurmuş, ətrafda isə istirahət parkı salmışdılar. Və illər boyu bu parkda istirahət edib, sovet hakimiyyətinin bizi bəxş etdiyi «bəxtəvərlilik»dən həm vuran bizlər təəssüvür etmirdik ki, yaqlarımızın

altında nələr var. Çünki o tarix və dəhşətlərin üstü sözlün bütün monarlarında betonlaşdırılmışdı.

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi qətləmlər və etnik təmizləmə isə sovet dövründə də davam edirdi, sadəcə, indi bu proses qanun çərçivəsinə salınmışdı. Bu xüsusda Stalin dövrünün deportasiyasını, 1948-1953-cü illərdə 100 min azərbaycanlının Ermənistan SSR-dəki tarixi yurdlarından köçürülməsini ayrıca qeyd etmək lazımdır. SSRİ Nazirlər Sovetinin «Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında» 1947-ci il dekabrın 23-də verilən qərarını ermənilər çoxdan gözləyirdilər.

Anastas Mikoyan başda olmaqla ermənilərin Moskvada ayloşən liderləri türküz Ermənistan uğrunda fəaliyyətə hələ Böyük Vətən müharibəsindən əvvəl başlamışdılar. Bu xüsusda əsas səbəb kimi o göstərilirdi ki, xaricdə yaşayan on minlərlə erməni müsəxəssisi Ermənistanı qayıdaraq, sovet dövlətinin inkişafı və tərəqqisi naminə çalışmaq əzmindədirlər, lakin onların yerləşdirilməsi ilə bağlı problemlər var. «Optimal» çıxış yolu isə Ermənistan SSR-də qeyri-ermənilərin yaşadığı torpaqların boşaldılması idi. Azərbaycan SSR-in o vaxtki rəhbərliyi bir müddət bu fəaliyyətin önünü ala bilsə də, Stalin ideyalarını dəstəklədi və SSRİ hökumətinin «tarixi» qərarına imza atdı. Azərbaycanlıların yaşadığı 476 kənd tamamilə boşaldıldı.

Nəhayət, 1987-1989-cu il deportasiyası Ermənistanında azərbaycanlılara qarşı etnik təmizlənməni başa çatdırdı. Növbədə isə Azərbaycanın öz ərazisində, Dağlıq Qarabağdakı etnik təmizləmə dururdu.

1998-ci il martın 26-da prezident Heydər Əliyev «Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında» fərman imzaladı. Əsrlər boyu azərbaycanlılara qarşı aparılmış soyqırımını və deportasiya siyasətini geniş təhlil edən bu tarixi sənəddə 31 martın Azərbaycanlıların soyqırımını günün kimi qeyd olunması təsdiqlənib. Ötən dövr ərzində Azərbaycan dövləti tarixi gerçəklikləri, xalqımızın tam iki əsr boyu mürəz qaldığı soyqırımını və etnik təmizlənmənin dəhşətli miqyasını beynəlxalq aləmə çatdırmaq üçün xeyli iş görüb. Amma bu, yetərlidir deyil.

Çünki hələ də dünya miqyasında ermənilərin saxta «tarixi» bizim gerçək tariximizi üstələyir. Ən əsası isə odur ki, tarix boyu xalqımızın başına nələrin gətirdiyini, çəkdiyimiz müsibətlərin gerçək miqyası və mahiyyətini özümləy dərindən dərk etməliyik. Bunun üçün isə həmin tarixi töksə 31 mart günü deyil, hər gün xatırlamağa, öyrənməyə və unutmamağa borcluuyq.